

Deprem ve Travma Bağlamında Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Fıkıh Dersi Öğretim Programında Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri ve Değerler

Muzaffer Üzümcü

[0000-0002-7181-2351](https://orcid.org/0000-0002-7181-2351)

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Tekirdağ, Türkiye

<https://ror.org/01a0mk874>

muzumcu@nku.edu.tr

Öz

Türkiye tarihinin en yıkıcı doğal afeti olarak kayıtlara geçen 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri, on bir ilde elli binden fazla insanın hayatını kaybetmesine neden olmuş ve toplumda travma sonrası stres bozukluğu, kaygı ve depresyon gibi psikolojik sorunların yaygınlığını artırmıştır. Bu artış, eğitim sisteminde afet sonrası psikolojik sağlamlığı destekleyici adımlar atılmasını gündeme getirmektedir. Nitekim bu araştırma, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programını, sosyal-duygusal öğrenme becerileri ve değerler eğitimi çerçevesinde, deprem gerçeği ve travmayla başa çıkma sürecine katkısı açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniğinin kullanıldığı çalışmada, programda yer alan yardımseverlik, sabır ve sorumluluk gibi değerler ile kendini tanıma, öz düzenleme ve sosyal farkındalık becerileri analiz edilmiştir. Araştırma bulguları, fıkıh derslerinin öğrencilerin psikolojik dayanıklılığını güçlendirmede önemli bir işlev üstlenebileceğini ortaya koymaktadır. Özellikle zekât ve sadaka konularının toplumsal dayanışma ağlarını kuvvetlendirdiği, oruç ibadetinin öz düzenleme becerisini desteklediği, sabır, tevekkül ve yardımlaşma değerlerinin ise literatürdeki olumlu dini başa çıkma yöntemleriyle örtüştüğü görülmektedir. Araştırma fıkıh öğretiminde değerler eğitiminin ve sosyal-duygusal gelişimin dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda fıkıh öğretmenlerinin deprem ve travma bilinci konusunda hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi, okul rehberlik servisleri ile iş birliği sistemlerinin oluşturulması ve müfredata afet fıkıh konularının dâhil edilmesi önerilmektedir. Bu yaklaşımın, deprem kuşağındaki Türkiye’de, kriz anlarında psikolojik sağlamılığını koruyabilen, toplumsal dayanışma bilinci yüksek nesillerin yetiştirilmesine katkı sunacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Sosyal-Duygusal Öğrenme; Dini Başa Çıkma; Fıkıh Öğretimi; Değerler Eğitimi; Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli.

Öne Çıkanlar

- Fıkıh dersleri, deprem sonrası psikolojik dayanıklılığın geliştirilmesinde önemli bir işlev üstlenebilir.
- Programdaki sabır ve tevekkül değerleri, olumlu dini başa çıkma stratejileriyle doğrudan ilişkilidir.
- Zekât ve sadaka konuları, afet sonrası toplumsal dayanışmayı güçlendiren değerler kazandırmaktadır.
- Öz farkındalık ve öz düzenleme becerileri, travma sonrası uyum sürecini desteklemektedir.
- Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin bütüncül eğitim yaklaşımı, sosyal-duygusal gelişimi desteklemektedir.

Atıf Bilgisi

Üzümcü, Muzaffer. “Deprem ve Travma Bağlamında Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Fıkıh Dersi Öğretim Programında Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri ve Değerler”. *ÂSÂR Akademik Dinî Araştırmalar Dergisi*, Deprem ve Din Özel Sayısı (Nisan 2026), 69-98.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19819743>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	31 Ocak 2026
Kabul Tarihi	22 Ocak 2026
Yayın Tarihi	30 Nisan 2026
Hakem Sayısı	İki İç Hakem-İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
YZ Etik Beyan	Yazar, bu makalenin ilk taslağının hazırlanmasının ardından, metnin akademik üslubunu iyileştirmek ve redaksiyon işlemlerini gerçekleştirmek için Gemini (üniversite mail adresinin sağladığı sürüm) yapay zekâ aracından destek almıştır. Araştırmanın fikri altyapısı, verilerin yorumlanması ve ortaya konan argümanlar yazarın kendi özgün çalışmasıdır. Çalışmanın temel bulguları, analizi ve nihai bilimsel sorumluluğu tamamen yazara aittir.
Etik Beyan	Bu makale, özgün bir çalışma olup; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik, ilke ve kurallarına uygun davranılmıştır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı- intihal.net
Etik Kurul İzni	Etik izne tabi değildir.
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Bildirim	asardergisiyebyu@gmail.com
S. Kalkınma Amaçları	4 Nitelikli Eğitim
Dizinler	ERIH PLUS (31.03.2025)
Lisans	CC BY-NC 4.0

Social-Emotional Learning Skills and Values in the Fiqh Curriculum of the Türkiye Century Education Model in the Context of Earthquake and Trauma

Muzaffer Üzümcü

[0000-0002-7181-2351](https://orcid.org/0000-0002-7181-2351)

Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of Theology, Department of Religious Education, Tekirdağ, Türkiye

<https://ror.org/01a0mk874>

muzumcu@nku.edu.tr

Abstract

The Kahramanmaraş earthquakes of February 6, 2023, recorded as the most devastating natural disaster in the history of Turkey, resulted in the loss of more than fifty thousand lives across eleven provinces and led to a marked increase in the prevalence of psychological disorders such as post-traumatic stress disorder, anxiety, and depression within the affected population. This increase has brought to the forefront the need for steps within the educational system to foster post-disaster psychological resilience. Accordingly, this study aims to examine the Century of Türkiye Maarif Model Anatolian Imam Hatip High School Fiqh (Islamic Jurisprudence) Course Curriculum (10th Grade) in terms of its potential contribution to coping with the reality of earthquakes and trauma, within the framework of social-emotional learning skills and values education. Employing the document analysis technique, a qualitative research method, the study analyzed the values embedded in the curriculum—such as benevolence, patience, and responsibility—along with competencies including self-awareness, self-regulation, and social awareness. The findings reveal that fiqh courses can serve a significant function in strengthening students' psychological resilience. In particular, it was observed that topics related to zakāt and sadaqah reinforce social solidarity networks, the practice of fasting supports self-regulation skills, and the values of patience (sabr), trust in God (tawakkul), and mutual assistance align with positive religious coping strategies identified in the literature. The study argues that values education and social-emotional development should be taken into consideration in fiqh instruction. In this regard, it is recommended that fiqh teachers be supported through in-service training on earthquake and trauma awareness, that collaborative frameworks with school guidance and counseling services be established, and that topics related to disaster jurisprudence (fiqh al-nawāzil) be incorporated into the curriculum. It is anticipated that this approach will contribute to raising generations with heightened social solidarity consciousness and the capacity to maintain psychological resilience during times of crisis in Turkey, a country situated on a major seismic zone.

Keywords

Social-Emotional Learning; Religious Coping; Fiqh Instruction; Values Education; Turkey Century Education Model.

Highlights

- Fıkh courses can play an important role in developing post-earthquake psychological resilience.
- The values of patience and trust in God are directly related to positive religious coping mechanisms.
- Topics of zakat and sadaqah instill values that strengthen post-disaster social solidarity.
- Self-awareness and self-regulation skills support post-trauma adjustment processes.
- The holistic education approach of the Turkey Yüzyılı Maarif Model supports social-emotional development.

Citation

Üzümcü, Muzaffer. "Social-Emotional Learning Skills and Values in the Fıkh Curriculum of the Türkiye Century Education Model in the Context of Earthquake and Trauma". *ÂSÂR Journal of Academic Religious Studies*, Earthquake and Religion Special Issue (April 2026), 69-98.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19819743>

Article Information

<i>Date of submission</i>	31 January 2026
<i>Date of acceptance</i>	22 March 2026
<i>Date of publication</i>	30 April 2026
<i>Reviewers</i>	Two Internal-Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>AI Ethics Statement</i>	Following the preparation of the initial draft of this article, the author utilized the Gemini artificial intelligence tool (the version provided via institutional/university email address) to enhance the academic style and perform the editorial revision (redaction). The conceptual framework of the research, the interpretation of data, and the arguments presented are the author's own original work. The fundamental findings, analysis, and final scientific responsibility of the study belong entirely to the author.
<i>Ethical Statement</i>	This article is an original work; and throughout all stages of the study—including preparation, data collection, analysis, and presentation of information—scientific ethics, principles, and guidelines have been strictly observed.
<i>Plagiarism checks</i>	Yes- intihal.net
<i>Ethics committee</i>	Not subject to ethical clearance.
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	asardergisiyebyu@gmail.com
<i>S. Development Goals</i>	4 Quality Education
<i>Dizinler</i>	ERIH PLUS (31.03.2025)
<i>Lisance</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Üzerinde yaşadığımız bu kadim Anadolu coğrafyası, hareketli fay hatları üzerinde yer almaktadır. Bu jeolojik gerçeklik, bizi tarih boyunca deprem olgusuyla iç içe yaşamaya mecbur kılmıştır. Ülkemizde, 1900'den günümüze kadar can kaybına ve hasara neden olan 269 deprem olmuştur. Bunlardan 20'sinin şiddeti 7'nin üzerindedir. Yaşanan bu depremlerde can kaybı ve ağır hasar bakımından en büyükleri sırasıyla 2023 Kahramanmaraş, 1939 Erzincan ve 1999 Gölcük merkezli Marmara Depremleridir.¹

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli meydana gelen ve 7.7 ile 7.6 büyüklüğündeki iki büyük deprem, cumhuriyet tarihinin en çok can kaybına neden olan doğal afeti olarak kayıtlara geçmiştir. On bir ili etkileyen bu depremler, resmi rakamlara göre 50.784 insanın hayatını kaybetmesine, 115.353'ten fazla kişinin yaralanmasına yol açmıştır.² Yakın tarihte şiddeti ve etki alanı bakımından benzeri görülmemiş bir felaket olarak kayıtlara geçen bu depremler 14 milyonu aşkın insanımızı doğrudan etkilemiş ve yarım milyonu aşkın binanın hasar görmesine neden olmuştur. Yapılan analizlere göre felaketin Türkiye ekonomisine toplam maliyeti 103,6 milyar dolara ulaşmış olup, bu tutarın yarısından fazlasını konut hasarları oluşturmaktadır. Bu durum, şehirleri imar ederken sadece binaları sağlamlaştırmanın yeterli olmayacağını, deprem hazırlığını bir hayat disiplini haline getirmiş, sorumluluk sahibi ve bilinçli bir nesil yetiştirmemiz gerektiğini göstermektedir.³

Depremler, ani ve yıkıcı doğaları gereği bireylerin fiziksel güvenliğini tehdit etmekle kalmayıp, psikolojik izler de bırakan travmatik olayların başında gelmektedir. Özellikle çocuklar ve ergenler gibi savunmasız gruplar üzerinde yoğunlaşan araştırmalar, deprem sonrası süreçte travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), kaygı ve depresyon gibi psikopatolojik belirtilerin yaygınlaştığını göstermektedir. Bilindiği üzere travma sonrası stres bozukluğu, bireyin yaşamını tehdit eden, çaresizlik ve dehşet hissi uyandıran bir olaya maruz kalmasının ardından ortaya çıkan, olayı zihinde yeniden yaşama, travmayı hatırlatan uyanarlardan kaçınma ve aşırı uyarılmışlık hali gibi belirtilerle nitelendirilen klinik bir durum olarak tanımlanmaktadır.⁴ Bu bağlamda konuyla ilgili yapılan kapsamlı bir meta-analiz çalışması, afet sonrası süreçte bu yaş grubunda TSSB yaygınlığının belirgin düzeyde arttığını ortaya koymaktadır. Araştırma bulgularına göre, afetin ardından geçen ilk altı aylık dönemde çocuk ve ergenlerdeki TSSB oranı yaklaşık %19,2 iken, bu oranın 6-12 ay arasındaki dönemde %30

¹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu* (Ankara: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023), 6.

² AFAD, *6 Şubat 2023 Pazarcık-Elbistan Kahramanmaraş Depremleri Raporu* (Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2023), ii.

³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu*, 6.

⁴ Arash Akhavan Rezayat vd., "Evaluating the Prevalence of PTSD among Children and Adolescents after Earthquakes and Floods: A Systematic Review and Meta-Analysis", *Psychiatric Quarterly* 91/4 (Aralık 2020), 1266.

seviyesine kadar yükseldiği tespit edilmiştir. Bu veriler, travmatik etkilerin zamanla kendiliğinden azalmayabileceğini, aksine uygun psikososyal müdahalelerin eksikliğinde semptomların şiddetlenebileceğini göstermesi açısından dikkate değerdir.⁵

6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinin ardından eğitim öğretim süreçlerine yönelik yapılan nitel bir inceleme, öğrencilerde klinik tanılama gerektirecek düzeyde yoğun kaygı ve travma belirtilerinin yaygınlaştığını göstermektedir. Özellikle betonarme yapılara karşı güvensizlik ve kapalı alan fobisi, öğrencilerin okula dönüş süreçlerinde yaşadıkları en belirgin travmatik tepkiler olarak tespit edilmiştir. Depremin şiddetinin yanı sıra, öğrencilerin akademik odaklanma sorunu yaşaması, motivasyon kaybı ve gelecek kaygısı taşınmaları, travmanın eğitim ortamındaki görünür yüzünü oluşturmaktadır. Ayrıca sürecin yönetiminde öğretmenlerin de birer depremzede olması ve kendi travmalarıyla baş etmeye çalışırken öğrencilere destek olma zorunluluğu, okul iklimindeki psikososyal toparlanmayı karmaşıklaştıran temel faktörler arasında yer almaktadır.⁶

Depremler, bireylerin ve toplumun hafızasında kalıcı manevi tahribatlara neden olabilmektedir. Afet bölgesinde yaşayan ve depremi doğrudan tecrübe eden gençlerin, bu travmatik olayı zihinlerinde nasıl anlamlandırdıkları toparlanma süreçleri açısından önemlidir. Konuyla ilgili yapılan güncel araştırmalar, depremzede öğrencilerin deprem olgusunu sıklıkla yıkım, çaresizlik, felaket ve korku gibi olumsuz metaforlarla kavramsallaştırdığını ortaya koymaktadır. Bu durum, afet sonrası süreçte yoğun bir kaygı ve anlam arayışına işaret etmektedir.⁷ Dolayısıyla eğitim ortamlarında sunulacak içeriklerin, sadece bilişsel değil, aynı zamanda öğrencilerin bu travmatik algılarını dönüştürebilecek sosyal-duygusal becerileri de kapsamaya gerektiği açıklık kazanmaktadır.

Eğitimin bireyleri yalnızca akademik anlamda değil, karşılaştıkları zorluklarla baş edebilecek ve geleceğin değişken koşullarına uyum sağlayabilecek donanımda yetiştirmesi gerekliliği, günümüz pedagojik anlayışının temelinde yer almaktadır. Bu hedef doğrultusunda Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinde yapılandırılan sosyal-duygusal öğrenme becerileri ayrı bir ders veya yalıtılmış bir öğrenme çıktısı olmaktan uzaktır. Aksine bu beceriler öğretim programlarının tamamına nüfuz eden ve alan becerileriyle harmanlanan bütüncül bir yeterlik kümesi şeklinde tanımlanmaktadır. Öğrenmeyi öğrenen ve hem zihinsel hem de duygusal yönden gelişen bir insan profilini hedefleyen bu model sosyal-duygusal öğrenmeyi üç ana bileşen üzerinden sarmal ve sürekli gelişen bir yapıda ele almaktadır. Bu bileşenler bireyin iç

⁵ Rezayat vd., "Evaluating the Prevalence of PTSD among Children and Adolescents after Earthquakes and Floods", 1269, 1280.

⁶ Ayşe Nur Katmer - Esra Asıcı, "6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinden Sonra Ergenlerde Ruhsal Belirtiler ve Travma Sonrası Büyümenin İncelenmesi", *Ege Eğitim Dergisi* 26/1 (2025), 27-29.

⁷ Fatma Karaman, "6 Şubat 2023 Tarihli Kahramanmaraş Depremini Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Depreme İlişkin Algılarının Metaforlar Aracılığıyla İncelenmesi", *Journal of Current Debates in Social Sciences* 7/1 (2024), 37.

dünyasına odaklanan benlik becerileri ile toplumsal etkileşimi esas alan sosyal yaşam becerilerinden ve bu iki alanın kesişim noktasında bulunan ortak becerilerden meydana gelmektedir.⁸

Bu bağlamda eğitim kurumlarının ve eğitim programlarının psikolojik dayanıklılığın geliştirilmesindeki rolü önem kazanmaktadır. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde tanımlanan afet bilincine sahip olma değeri, bireylerin afet ve acil durumların her an her yerde gerçekleşebileceğini bilmelerini, afet ve acil durumların neden olduğu riskleri ve bu riskleri azaltmak için alınabilecek önlemleri anlamalarını gerektirmektedir.⁹ Psikolojik dayanıklılığı artırma sürecinde dini inancın ve manevi değerlerin önemli bir rolü bulunmaktadır. Nitekim dini başa çıkma kavramı, stresli yaşam olayları karşısında dini inanç, uygulama ve kaynakların kullanılmasını ifade eden önemli bir kavram olarak literatürde karşımıza sıklıkla çıkmaktadır.¹⁰ Nitekim Pargament'in teorisine bakıldığında dini başa çıkma, zorluklar karşısında sorumluluğun kul ile Allah arasında nasıl paylaşıldığına dayanmaktadır. Bu çerçevede üç temel yaklaşım öne çıkmaktadır. Bireyin çözüm için gerekli tüm sorumluluğu Allah'a bıraktığı "teslimiyetçi", sorunun çözümünde Allah'ı kendine yardımcı ve ortak gördüğü "işbirlikçi" ve Allah'ın verdiği akıl ve gücü kullanarak inisiyatifi bizzat kendi eline aldığı "öz yönelimli" yaklaşım. Bunlar kişinin stresli durumlarla mücadelesindeki duruşunu ve psikolojik süreçlerini belirlemektedir.¹¹ Bu bağlamda Temiz'in Kahramanmaraş depremini yaşayan 406 üniversite öğrencisiyle gerçekleştirdiği araştırma, dindarlığın deprem korkusunu doğrudan azaltmaktan ziyade umut düzeyini artırarak bireylerin geleceğe dair olumlu bir bakış geliştirmelerine katkı sunduğunu göstermiştir. Bu bulgu, dindarlığın travmatik süreçlerdeki işlevinin korkuyu bastırmak değil, umut üretimi yoluyla korkunun etkisini dengeleyecek alternatif psikolojik kaynakları güçlendirmek olduğuna işaret etmektedir.¹²

Yine Pargament ve arkadaşlarının geliştirdiği teorik çerçeve dua, tevekkül, sabır ve topluluk desteği gibi olumlu dini başa çıkma yöntemlerinin psikolojik iyilik haliyle pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir.¹³ Türkiye'de 6 Şubat 2023 depremini yaşayan üniversite öğrencileri üzerinde yapılan güncel araştırmalar da bu bulguyu desteklemektedir. Akkaya Türkol'un 318 katılımcıyla gerçekleştirdiği çalışmada, olumlu dini başa çıkma stratejilerine başvuran katılımcıların travma sonrası psikolojik gelişim düzeyinin olumsuz dini başa çıkmayı

⁸ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni* (Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2024), 34-35.

⁹ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 135.

¹⁰ Kenneth I. Pargament, *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice* (New York: Guilford Press, 1997), 90.

¹¹ Pargament, *The Psychology of Religion and Coping*, 180.

¹² Yunus Emre Temiz, "Korkunun Gölgesinde, Umudun Işığında: Deprem Korkusu ve Dindarlığın Umut Yoluyla Gelecek Beklentisine Etkisi", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 65/1 (Aralık 2025), 101-102.

¹³ Kenneth I. Pargament vd., "Patterns of Positive and Negative Religious Coping with Major Life Stressors", *Journal for the Scientific Study of Religion* 37/4 (1998), 715.

kullanımlara kıyasla anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir.¹⁴ Nitekim Başgöl, Elmas ve Yurtçiçek Eren'in 2023 Kahramanmaraş depreminden etkilenen 618 kadın depremede ile gerçekleştirdiği araştırmada da katılımcıların dini tutumları ile psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında orta düzeyde anlamlı pozitif bir ilişki tespit edilmiş ve psikolojik iyi oluş ile travma düzeyinin birlikte dini tutumu yordama oranının %36 olduğu belirlenmiştir.¹⁵ Toman'ın 6 Şubat depreminden etkilenen Malatyalı depremedelerle gerçekleştirdiği nitel araştırmada da cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyi fark etmeksizin kendini dindar veya az dindar olarak tanımlayan katılımcıların yaşadıkları travmayı atlattıklarında Allah inancının belirleyici bir rol oynadığı; hatta kendini az dindar olarak nitelendirenlerin dahi zor zamanlarda ilahi bir güce yönelerek ruhsal bir rahatlama yaşadıkları anlaşılmaktadır.¹⁶ Doğru'nun fenomenolojik araştırmasında da depremedelerin dua, namaz, Kur'an okuma ve sabır gibi olumlu dini başa çıkma yöntemlerine yoğun biçimde başvurdukları ve bu pratiklerin psikolojik dayanıklılıklarını artırdığı tespit edilmiştir.¹⁷ Temiz'in araştırması ise dini motivasyon ile umutsuzluk arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koyarak, dini motivasyonun umutsuzluk düzeylerini azaltıcı bir etkiye sahip olabileceğini göstermektedir.¹⁸ Bu bulguyu destekler nitelikte Başgöl ve arkadaşlarının araştırmasında da Kahramanmaraş depremini yaşayan kadın depremedelerin yüksek düzeyde dini tutuma sahip oldukları ve Müslüman Türk toplumunda Allah'ın rahmetine sığınma, sabırlı olma ve olumlu tutum sergileme gibi yaklaşımların afet sonrası başa çıkma sürecinde yaygın biçimde kullanıldığı ortaya konmuştur.¹⁹ Öte yandan Önen ve Kızılgöçer'in 2023 Diyarbakır depremini yaşayan 15-18 yaş arası lise öğrencileriyle gerçekleştirdiği nitel çalışmada, ergenlerin deprem travmasıyla başa çıkmada daha çok duygu odaklı başa çıkma yolunu tercih ettikleri ve bu süreçte Allah inancı, teslimiyet ve tevekkül gibi dinî referanslardan belirgin biçimde istifade ettikleri ortaya çıkmaktadır.²⁰

¹⁴ Yeliz Akkaya Türkol, "Türkiye'de 6 Şubat 2023 Depremini Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Dini Başa Çıkma Tarzlarına Göre Travma Sonrası Büyüme Düzeyleri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (Mart 2025), 43.

¹⁵ Şükran Başgöl vd., "Examining Religious Attitudes and Mental Well-Being in Post-Earthquake Trauma", *Journal of Research Development in Nursing and Midwifery* 21/4 (2024), 26.

¹⁶ Hasan Toman, "Travma Sonrası İnsan Ruhunda Dinin Onarıcı Etkisi (2023, 6 Şubat Depremi-Malatya Depremedeler Örneği)", *Artuklu Akademi* 12/2 (Aralık 2025), 515-518.

¹⁷ Çetin Doğru, "Din Eğitiminin İmkânları Bağlamında Doğal Afetlerin Psiko-sosyal Etkileriyle Dini Başa Çıkma: Kahramanmaraş Merkezli 6 Şubat Depremleri Örneğinde Fenomenolojik Bir Çalışma", *Harran İlahiyat Dergisi* 53 (Haziran 2025), 114.

¹⁸ Yunus Emre Temiz, "6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerini Yaşayan Üniversite Öğrencilerinde Deprem Korkusu, Dindarlık ve Umutsuzluk İlişkisi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (Haziran 2025), 106.

¹⁹ Başgöl vd., "Examining Religious Attitudes and Mental Well-Being in Post-Earthquake Trauma", 26.

²⁰ Rahime Şule Önen - Muhammed Kızılgöçer, "Depremin Lise Öğrencilerinin Dinsel İnanç-Tutum-Davranış Örüntüleri Üzerindeki Etkileri: 2023 Diyarbakır Depremi Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 9 (Haziran 2024), 89-90.

Din insanın karşılaştığı fiziksel, sosyal, ekonomik ve ruhsal problemlerle başa çıkma sürecinde olumlu katkı sağlayabilir. Nitekim Ayten kutsalla kurulan iletişimin bireyin kaygılarını azaltarak ona olumlu bir bakış açısı kazandırdığına ve dini cemaatlerin kişiyi stresin yıkıcı etkilerinden koruyan manevi bir sığınak sunduğuna dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda dini bir topluluğa dâhil olma, dua etme, ibadetleri düzenli yerine getirme ve manevi içerikli sohbetlerde bulunma gibi eylemler zorluklar karşısında bireyin psikolojik dayanıklılığını artıran temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır.²¹ Nitekim Pratama'nın 2004 Aceh depremi ve tsunamisi mağdurlarıyla gerçekleştirdiği nitel araştırmada da dini inançların mağdurlara duygusal destek ve hayata tutunma gücü sağladığı, dua ve dini ritüellerin diğer afetzedelerle bağ kurmalarına yardımcı olarak yalnızlık duygusunu hafiflettiği ifade edilmektedir.²² Ayrıca Yağlı Soykan'ın Kahramanmaraş depremi özelinde yürüttüğü nitel araştırmada da depremzedelerin dua, Kur'an okuma, şükür ve sabır gibi dini başa çıkma unsurlarına sıkça başvurdukları görülmektedir. Ayrıca bu çalışmada, diğerlerinden farklı olarak şehitlik algısının, yakınlarını kaybeden bireylerin yas sürecini hafifleten ve anlamlandırmayı kolaylaştıran özgün bir manevi dayanak olduğu tespit edilmiştir.²³ Doğanay'ın 6 Şubat depremzedeleriyle yürüttüğü nitel araştırmada da yas sürecindeki bireylerin büyük çoğunluğunun olumlu dinî başa çıkma yöntemlerine başvurduğu, sabır, tevekkül ve şükür gibi erdemlerin psikolojik sağlamlıklarına katkı sunduğu ve bu süreçte sosyal çevreden gelen empatik desteğin önemli bir işlev üstlendiği tespit edilmiştir.²⁴

Bu zaviyeden bakıldığında, örgün din eğitimi müfredatının deprem gerçeği karşısında duyarlılık, sabır, sorumluluk, merhamet ve yardımseverlik gibi temel değerleri ne ölçüde ve nasıl aktarması gerektiği sorusu önem taşımaktadır. Nitekim Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde merkeze alınan bu değerler, afet eğitimiyle doğrudan örtüşen bir muhtevaya sahiptir. Modele göre sabır; zorlu yaşam olaylarına karşı direnç göstermeyi, süreci metanetle yönetmeyi ve duyguları kontrol etmeyi ifade ederken; duyarlılık, sürdürülebilirliği önemsemekle birlikte açıkça afetlere karşı hazırlıklı olmayı da kapsamaktadır. Benzer şekilde bireyin görevlerini zamanında ifa etmesini ve eylemlerinin neticelerini kabullenmesini merkeze alan sorumluluk bilinci ile cömertliği ve fedakârlığı öne çıkaran merhamet ve

²¹ Ali Ayten, *Tanrı'ya Sığınmak: Dinî Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 80.

²² Dito Alif Pratama, "The Role of Religion in Dealing with Natural Disaster Trauma: A Case Study of the Survivor of Aceh's Earthquake and Tsunami in 2004", *Empirisma: Jurnal Pemikiran dan Kebudayaan Islam* 32/2 (2023), 299-300.

²³ Nurdan Yağlı Soykan, "Doğal Afet Sonrası Travma, Yas ve Dini Başa Çıkma: Kahramanmaraş Depremi Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2024), 545.

²⁴ Süleyman Doğanay, "Depremzedelerin Hayatı Anlamlandırma ve Yas Süreçlerinde Dinin Rolü: Nitel Bir Araştırma", *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 6/Özel Sayı (Ekim 2023), 173-184.

yardımsızlık değerleri afet öncesindeki hazırlık aşamalarının ve afet sonrasındaki toplumsal dayanışma uygulamalarının manevi altyapısını oluşturmaktadır.²⁵

Bir çeşit manevi buhran olarak da adlandırılabilen olumsuz dinî başa çıkma, bireyin Tanrı'ya yönelik öfke geliştirmesi, cezalandırıldığına inanması, inanç alanında kuşkular yaşaması ve cemaatle gerilimli ilişkiler kurması gibi süreçleri içine alan bir başa çıkma biçimidir. 17 Ağustos Marmara Depremi mağdurları üzerinde yapılan bir araştırmada, katılımcıların önemli bir kısmının (%63) depremi ilahi bir cezalandırma olarak algıladığı ve bu durumun başa çıkma sürecini zorlaştırdığı tespit edilmiştir.²⁶ Bu tür başa çıkma yöntemlerinin anksiyete, depresyon ve somatizasyon gibi psikopatolojik belirtilerle güçlü bir ilişki içinde olduğu görülmektedir.²⁷ Bütün bunlar dikkate alındığında fıkıh derslerinde kader, tevekkül ve sabır gibi kavramların, söz konusu manevi gerilimlere ve olumsuz başa çıkma biçimlerine yol açmayacak, aksine öğrencinin anlam dünyasını sahih bir zeminde güçlendirecek şekilde işlenmesi gerektiği açıklık kazanmaktadır. Nitekim Aybey'in Kahramanmaraş depremi sonrası Zonguldak'a yerleşen depremzedelerle yürüttüğü durum çalışmasında da depremzedelerin %44'ünün depremi tamamen dini içerikli bir algıyla (ilahi ceza, imtihan, kader), %37'sinin hem dini hem bilimsel bir çerçeveye, %19'unun ise yalnızca bilimsel bir bakış açısıyla açıkladığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, fıkıh derslerinde kader ve tevekkül kavramlarının tedbir-tevekkül dengesi gözetilerek işlenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.²⁸ Önen ve Kızılgeçit'in Diyarbakır'da lise öğrencileriyle yürüttüğü nitel araştırmada da gençlerin depremi duygusal (korku, endişe, yalnızlık), teolojik (ilahi uyarı, kader, ilahi ceza, kıyamet) ve jeolojik (fay hatlarının kırılması) olmak üzere üç farklı çerçevede anlamlandırdıkları ve bu anlamlandırma sürecinin inanç açısından genellikle olumlu yönde bir değişime vesile olduğu görülmektedir.²⁹ Benzer bir bulgu ortaokul düzeyinde de tespit edilmiştir. Turgut'un 6 Şubat depremini yaşayan Gaziantepli ortaokul öğrencileriyle gerçekleştirdiği nitel araştırmada, katılımcıların yarısının depremi doğrudan ilahi bir eylem olarak algıladığı, bir kısmının fay hatlarının kırılmasına bağladığı, bu algıların şekillenmesinde aile çevresinin ve alınan din eğitiminin belirleyici rol oynadığı tespit edilmiştir.³⁰

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, 2024 yılında yürürlüğe konulan ve bütüncül eğitim yaklaşımını esas alan bir eğitim modelidir. Model, öğrencilerin zihinsel, sosyal, duygusal,

²⁵ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 134-147.

²⁶ Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2002), 244.

²⁷ Kelly M. McConnell vd., "Examining the Links between Spiritual Struggles and Symptoms of Psychopathology in a National Sample", *Journal of Clinical Psychology* 62/12 (Aralık 2006), 1470.

²⁸ Salih Aybey, "Deprem Sonrası Ortaya Çıkan Problemlerin Çözümünde Manevi Danışmanlık (Zonguldak Örneği)", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 17 (2024), 207.

²⁹ Önen - Kızılgeçit, "Deprem Lise Öğrencilerinin Dinsel İnanç-Tutum-Davranış Örüntüleri Üzerindeki Etkileri", 84-86, 91.

³⁰ Mehmet Turgut, "Ortaokul Öğrencilerinde Deprem ve Tanrı Algısı (Gaziantep İli Örneği)", *Journal of Analytic Divinity* 8/2 (2024), 189.

fiziksel ve ahlaki yönden çok yönlü gelişimini merkeze alarak yetkin ve erdemli insan yetiştirmeyi nihai hedef olarak belirlemektedir.³¹ Bu çerçevede Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, bireyin kendisi ve çevresiyle olumlu ilişkiler kurabilmesi, duygularını yönetebilmesi, empati yapabilmesi ve sağlıklı bir benlik geliştirebilmesi için gerekli olan sosyal-duygusal öğrenme becerilerini programlar arası bileşenler olarak tüm derslerin parçası hâline getirmektedir. Modelin Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi kapsamında yer alan sabır, yardımseverlik, merhamet ve sorumluluk gibi değerler, öğrencilerin zorlu yaşam deneyimleriyle başa çıkma kapasitelerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi Öğretim Programı da bu model doğrultusunda yapılandırılmış olup öz farkındalık, iletişim, iş birliği ve sosyal farkındalık gibi sosyal-duygusal öğrenme becerilerini; sorumluluk, sabır, yardımseverlik ve merhamet gibi değerlerle harmanlayarak öğrenme-öğretme süreçlerine dahil etmeyi amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, fıkıh derslerinin yalnızca dinî bilgi aktarımıyla sınırlı kalmamasına ve öğrencilerin psikolojik dayanıklılığını artıran bir işlev üstlenmesine zemin hazırlamaktadır. Bu çerçevede Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Fıkıh Dersi Öğretim Programı'nın sosyal-duygusal öğrenme becerileri ve değerler eğitimi boyutunun deprem sonrası travmayla başa çıkma sürecine nasıl katkı sağlayabileceği bir araştırma problemi olarak ortaya çıkmaktadır.

Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin bütüncül eğitim yaklaşımı çerçevesinde yapılandırılmış ve 2025-2026 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. Programın temel hedeflerinden biri öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal becerilerinin gelişimini destekleyerek fikren ve ruhen olgunlaşmış bütüncül bakış açısına sahip bireyler yetiştirmektir. Bu doğrultuda program, sosyal-duygusal öğrenme becerilerini programlar arası bileşenler olarak öğrenme süreçlerine dâhil etmiştir. Öz farkındalık, öz yansıtma, iletişim, iş birliği ve sosyal farkındalık gibi beceriler ünitelerde belirli bir düzen içerisinde ele alınmaktadır. Özellikle namaz, oruç, zekât ve hac ibadetleri işlenirken sabır, yardımseverlik ve sorumluluk ön plana çıkarılmıştır. Zekât konusunda öğrencilerin çevrelerindeki ihtiyaç sahiplerinin duygu ve düşüncelerini hissetmeleri; oruç konusunda ise kendi deneyimlerinden yansıtma yapmaları hedeflenmektedir.³² Programın bu yapısı, fıkıh derslerinin salt dinî bilgi aktarımının ötesinde öğrencilerin psikolojik dayanıklılığını güçlendiren, duygu düzenleme kapasitelerini artıran ve zorlu yaşam deneyimleriyle başa çıkma becerilerini destekleyen bir işlev üstlenmesine olanak tanımaktadır.

Bu araştırma, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında hazırlanan Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı'ndaki sosyal-duygusal öğrenme becerileri ve

³¹ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 5-7.

³² Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı* (Ankara: MEB Yayınları, 2025), 5-8, 22-24.

değerlerin deprem sonrası travmayla başa çıkma sürecine nasıl katkı sağlayabileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda araştırma; Fıkıh dersi öğretim programında yer alan sosyal-duygusal öğrenme becerilerini ve değerleri ortaya koymak, bu beceri ve değerlerin deprem sonrası travmayla başa çıkma süreciyle ilişkilendirilebilirliğini analiz etmek, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin bütüncül eğitim yaklaşımının bu bağlamdaki katkısını değerlendirmek ve Fıkıh dersleri aracılığıyla dini başa çıkma mekanizmalarının nasıl güçlendirilebileceğine dair öneriler geliştirmek alt amaçlarına yönelmektedir.

Çalışma, fıkıh öğretiminin sadece hukuki boyutuyla değil, değerler eğitimi ve psikolojik destek boyutuyla da ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Araştırma, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 2025 yılında yayımlanan program ile sınırlı olup doküman analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni³³ ve 2025 yılı Fıkıh ders kitabı da analiz kapsamına alınmıştır.

Araştırmanın önemi, birkaç açıdan değerlendirilebilir. Birincisi, Türkiye'nin afet kuşağında yer alan bir ülke olması nedeniyle deprem travmasının öğrenciler üzerindeki etkilerinin anlaşılması ve bu etkilere yönelik müdahale stratejilerinin geliştirilmesi bir gerekliliktir. İkincisi, fıkıh eğitiminin psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisinin araştırılması, literatürde görece az çalışılmış bir alan olarak dikkat çekmektedir. Üçüncüsü, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Fıkıh Öğretimi Programı'nın sosyal-duygusal öğrenme becerileri ve değerler eğitimi yaklaşımının incelenmesi, yeni programın temel bakış açısının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Çalışma programın uygulamadaki etkililiğini değerlendirmemektedir. Ayrıca araştırma, 10. sınıf fıkıh dersi programı ile sınırlı olup diğer sınıf düzeylerindeki din eğitimi dersleri kapsam dışında bırakılmıştır.

1. Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, basılı ve elektronik dokümanların sistematik bir şekilde incelenmesi ve değerlendirilmesine dayanan bir araştırma tekniğidir. Bu yöntem, verilerin anlam çıkarmak, kavrayış geliştirmek ve ampirik bilgi üretmek amacıyla incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir. Doküman analizi süreci; yüzeysel inceleme, derinlemesine okuma ve yorumlama aşamalarını içeren bir süreçtir ve bu süreç içerik analizi ile tematik analiz unsurlarını birleştirmektedir. İçerik analizi, bilgilerin araştırmanın temel sorularıyla ilişkili kategorilere göre düzenlenmesini; tematik analiz ise veriler içindeki örüntülerin tanınmasını ve ortaya çıkan temaların analiz kategorilerine dönüştürülmesini ifade etmektedir.³⁴

³³ Bundan sonra "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni" ifadesi yerine kısaca "Ortak Metin" ifadesi kullanılacaktır.

³⁴ Glenn A. Bowen, "Document Analysis as a Qualitative Research Method", *Qualitative Research Journal* 9/2 (2009), 27-32.

Doküman analizi, özellikle eğitim araştırmalarında müfredat ve program incelemelerinde yaygın olarak kullanılan bir tekniktir.

Araştırmanın temel veri kaynaklarını iki resmî belge oluşturmaktadır. Birincisi, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 2025 yılında yayımlanan Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programıdır. İkincisi, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2024 yılında yayımlanan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metnidir. Bu belgeler, araştırmanın amacına uygun olarak sistematik bir şekilde incelenmiştir.

Verilerin analizinde, kavram ve ilişkilerin tümevarımsal bir yaklaşımla ortaya çıkarıldığı içerik analizi tekniği kullanılmıştır.³⁵ Tümdengelimsel boyutta, Ortak Metin’de açık biçimde tanımlanan kendini tanıma, kendini düzenleme, kendine uyarlama, iletişim, iş birliği, sosyal farkındalık, sabır, sorumluluk, yardımseverlik ve merhamet gibi beceri ve değer alanları analitik çerçeve olarak alınmıştır. Tümevarımsal boyutta ise öğretim programı ve ders kitabındaki ilgili ifadeler bu çerçeveye ilişkilendirilerek çözümlenmiştir. Örneğin programda öğrencilerden öz farkındalıklarını artırmaya yönelik öğrenme günlükleri hazırlamalarının istenmesi kendini tanıma becerisi kapsamında değerlendirilmiş, oruçla ilgili deneyimlerden hareketle yansıtma yapılmasına dönük ifadeler kendini düzenleme ve kendine uyarlama becerileriyle ilişkilendirilmiş, ihtiyaç sahiplerinin duygu ve düşüncelerini hissetmeye yönelik içerikler ise sosyal farkındalık, yardımseverlik ve merhamet kategorileri altında ele alınmıştır. Böylece programdaki açık ve örtük içerikler, deprem sonrası travmayla başa çıkma sürecine katkı potansiyeli bakımından değerlendirilmiştir.

Analiz neticesinde programın öğrenme çıktıları, süreç bileşenleri ve içerik yapısı, deprem sonrası travmayla başa çıkma yönünden kategorize edilerek yorumlanmıştır. Veri kaynağı olan öğretim programı ve ortak metin resmî belgeler olup kamuya açık ve doğrulanabilir niteliktedir. Analiz sürecinde kullanılan kavramsal çerçeve, uluslararası literatürde kabul görmüş yaklaşımlara dayanmaktadır. Bulgular doğrudan programdan alıntılarla desteklenmiştir. Araştırmanın aktarılabirliğini sağlamak için araştırma süreci betimlenmiştir.

2. Bulgular

Bu bölümde, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni ve Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi Öğretim Programı’nın doküman analizi yoluyla incelenmesinden elde edilen bulgular iki ana başlık altında sunulmaktadır. İlk olarak programda yer alan sosyal-duygusal öğrenme becerilerinin deprem travmasıyla başa çıkma sürecindeki işlevleri analiz edilmektedir. Ardından programda vurgulanan değerlerin deprem bağlamında nasıl konumlandırıldığı ve

³⁵ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011), 227.

bu değerlerin afet sonrası iyileşme sürecine olası katkıları incelenmektedir. Her iki alt başlıkta da Ortak Metin'in sunduğu kavramsal çerçeve ile Fıkıh Dersi Öğretim Programı'nın somut kazanımları ve öğrenme-öğretme uygulamaları karşılaştırmalı olarak ele alınmakta, programın güçlü yönleri ve geliştirilebilecek noktaları ortaya konulmaktadır.

2.1. Programdaki Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerilerinin Deprem Bağlamında Analizi

Günümüz eğitim paradigması, bireyleri yalnızca akademik bilgiyle donatmayı değil aynı zamanda onları geleceğin belirsiz koşullarına hazırlamayı ve karşılaştıkları zorluklarla baş edebilecek psikolojik dayanıklılığa ulaştırmayı hedeflemektedir. Bu yaklaşımla yapılandırılan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde geçmişin statik öğrenen insan anlayışı terk edilmiştir. Bunun yerine öğrenmeyi öğrenen, sorgulayan, değişen durumlara hızla uyum sağlayan ve hem zihinsel hem de sosyal-duygusal yönden gelişmiş bir insan profili merkeze alınmıştır. Model kapsamında sosyal-duygusal öğrenme becerileri öğretim programlarından yalıtılmış ayrı bir ünite veya ders olarak tasarlanmamıştır. Aksine bu beceriler müfredatın tamamına nüfuz eden, alan becerileriyle harmanlanan ve sarmal bir yapıda ilerleyen bir yetkinlik kümesi olarak kurgulanmıştır.³⁶

Bu bütüncül yaklaşım bireyin sadece okul başarısını değil yaşam boyu karşılaşacağı travmatik veya zorlu süreçleri yönetebilme kapasitesini de artırmayı amaçlamaktadır. Modelin kavramsal mimarisinde sosyal-duygusal öğrenme becerileri bireyin iç dünyasından toplumsal hayata uzanan üç temel katmanda sınıflandırılmıştır. Bu katmanların ilki bireyin kendi kişisel kaynaklarını tanıması, yönetmesi ve geliştirmesine odaklanan benlik becerileridir. Kişinin kendiliği ve karakter gelişimiyle doğrudan ilişkili olan bu boyut çeşitli yetkinlikleri barındırmaktadır. Bireyin güçlü ve zayıf yönlerini fark etmesini sağlayan kendini tanıma (öz farkındalık) yetkinliği bunların başında gelir. Duygularını ve davranışlarını kontrol edebilmesini içeren kendini düzenleme (öz düzenleme) becerisi ile değişen koşullara göre kendi tutumlarını dönüştürebilmesini ifade eden kendine uyarlama (öz yansıtma) yetkinlikleri de bu kapsamdadır. Bu beceriler özellikle afet gibi kriz anlarında bireyin kendi iç dengesini koruyabilmesi noktasında önemli işlevler görebilmektedir. Bireyin dış dünya ile kurduğu ilişkiyi düzenleyen ikinci katman ise sosyal yaşam becerileri olarak tanımlanmaktadır. İnsanın toplumsal bir varlık olduğu gerçeğinden hareketle yapılandırılan bu boyut bireyin toplumsal hayata etkin katılımını ve çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurabilmesini esas almaktadır. Bu çerçevede duygu ve düşüncelerin etkili aktarımını sağlayan iletişim, ortak hedefler doğrultusunda başkalarıyla hareket edebilmeyi içeren iş birliği ve toplumsal sorunlara karşı duyarlılık geliştirmeyi hedefleyen sosyal farkındalık becerileri bu kategoride yer almaktadır.³⁷

³⁶ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 34.

³⁷ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 34.

Modelin literatürdeki diğer yaklaşımlardan ayırışan en özgün boyutu ise benlik ve sosyal yaşam becerilerinin kesişim noktasında yer alan ortak/birleşik beceriler kümesidir. Bireyin hem şahsi hem de içtimai yönünü eş zamanlı olarak besleyen bu sentez alan kişinin değişen çevre koşullarına ayak uydurabilmesini sağlayan uyum, zorluklar karşısında alternatif çözüm yolları üretebilmesine imkân tanıyan esneklik ve eylemlerinin sonuçlarını üstlenerek etik tercihlerde bulunmasını ifade eden sorumlu karar verme becerilerini içermektedir.³⁸ Tüm bu beceriler eğitim paydaşlarının iş birliğiyle ve bütüncül bir eğitim anlayışıyla hayata geçirildiğinde deprem travması gibi büyük toplumsal sarsıntılarda bireylerin psikolojik sağlamlığını koruyan güçlü bir kalkan görevi görebilmektedir.

2.1.1. Benlik Becerilerinin Deprem Sonrası İyileşmeye Katkısı

a. Kendini Tanıma (Öz Farkındalık) Becerisi

Fıkıh Dersi Öğretim Programı'nın birinci ünitesi olan "Fıkıh İlmi ve Tarihi" ile üçüncü ünitesi "İbadetler" bölümlerinde kendini tanıma becerisi programlar arası bileşen olarak doğrudan yer almaktadır.³⁹ Programda öğrenme-öğretme uygulamaları bölümünde "öğrencilerden fıkıh ve fıkıh usulü ile ilgili öz farkındalıklarını artırmak için öğrenme günlükleri hazırlamaları istenebilir" ifadesiyle bu becerinin nasıl kazandırılacağına dair somut örnek sunulmaktadır.⁴⁰ Deprem travması bağlamında değerlendirildiğinde, kendini tanıma becerisi özellikle travma sonrası tepkilerin fark edilmesi ve anlaşılması açısından kritik bir öneme sahiptir. Ortak Metin'de kendini tanıma becerisinin süreç bileşenleri kendi duygularını tanımak, kendi düşüncelerini tanımak, güçlü ve zayıf yönlerini tanımak, kendine güvenmek şeklinde sıralanmaktadır.⁴¹ Nitekim deprem sonrasında bireyler yoğun korku, kaygı, üzüntü ve çaresizlik gibi duygusal tepkiler yaşayabilmektedir. Bu duyguların fark edilmesi ve kabul edilmesi, sağlıklı başa çıkma sürecinin ilk adımını oluşturmaktadır.

Ayrıca Fıkıh dersinde işlenen ibadet konuları, özellikle namaz ve oruç gibi ibadetlerin manevi boyutları üzerinden öğrencilerin kendi iç dünyalarını keşfetmelerine zemin hazırlamaktadır. Üçüncü ünite de namaz ibadetinin usulüne uygun olarak tatbik edilebilmesi öğrenme çıktısı olarak belirlenmiştir.⁴² Namaz ibadetinin huşu ve odaklanma gerektiren yapısı, bireyin kendi iç dünyasına yönelmesine ve duygusal durumunu fark etmesine imkân sağlamaktadır.

³⁸ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 34-35.

³⁹ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 11, 22.

⁴⁰ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 12.

⁴¹ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 122-123.

⁴² Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 22.

b. Kendini Düzenleme (Öz Düzenleme) Becerisi

Ortak Metin’de kendini düzenleme becerisi, duygu, düşünce ve davranışların farklı durum ve koşullara göre izlenmesi, değiştirilmesi ve yönlendirilmesini ifade etmektedir.⁴³ Fıkıh Dersi Öğretim Programı’nın dördüncü ünitesi olan “Sosyal ve Ekonomik Hayat” bölümünde bu beceri programlar arası bileşen olarak belirlenmiştir. Bu ünite de aile hayatı ile ilgili konuların müşahade edilmesi, ekonomik hayat ile ilgili dinî görüşlerin irdelenmesi, helaller ve haramlarla ilgili dinî meselelerin anlaşılması, İslam ceza hukuku ile ilgili konuların özetlenmesi amaçlanmaktadır.⁴⁴

Deprem travması, bireylerin duygusal düzenleme kapasitelerini ciddi şekilde sınavan bir deneyimdir. Öz düzenleme becerisinin süreç bileşenleri arasında yer alan dürtüleri kontrol etmek ve stres yönetimi alt boyutları, travma sonrası süreçte oldukça önem taşımaktadır.⁴⁵ Bu bağlamda, ani kayıplar ve sarsılan güven duygusu gibi belirsizlikler karşısında içsel dengesini koruyabilen bireyler, psikolojik dayanıklılık göstererek hayatın akışına yeniden dahil olma becerisi sergileyebilmektedir. Fıkıh dersinde ele alınan sabır değeri, öz düzenleme becerisinin manevi temelini oluşturmaktadır. Programın üçüncü ünitesinde sabır değeri programlar arası bileşen olarak yer almaktadır. Oruç ibadeti bu bağlamda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Programda oruçla ilgili deneyimlerden yansıtma yapılması öğrenme çıktısı olarak belirlenmiştir.⁴⁶ Oruç tutma süreci, bireyin temel ihtiyaçlarını belirli bir süre ertelemesini, dürtülerini kontrol etmesini ve zorluklara karşı dayanıklılık geliştirmesini gerektirmektedir. Bu deneyim, deprem sonrası yaşanan maddi ve manevi zorluklara karşı dayanıklılık geliştirilmesi açısından transfer edilebilir beceriler kazandırmaktadır.

c. Kendine Uyarılama (Öz Yansıtma) Becerisi

Ortak Metin’de kendine uyarılama becerisi, duygu, düşünce ve davranışların geliştirilmesi amacıyla yapılan değerlendirmeleri ve bu değerlendirmelere dayalı tepkilerin oluşturulmasını ifade etmektedir.⁴⁷ Fıkıh Dersi Öğretim Programı’nın üçüncü ünitesinde bu beceri açıkça yer almaktadır.⁴⁸ Öz yansıtma becerisinin süreç bileşenleri kendini değerlendirmek ile duygu, düşünce ve davranışlarını dönüştürmek şeklinde iki ana başlık altında toplanmaktadır. Deprem sonrası iyileşme sürecinde öz yansıtma becerisi, travmatik deneyimin anlamlandırılması ve bu deneyimden öğrenme çıkarılması açısından önem taşımaktadır. Ortak Metin’de belirtilen “Mevcut duygu, düşünce ve davranışlarına yönelik yaptığı değerlendirmeleri yeni olay ve durumlara uyum sağlama sürecinde kullanır.” göstergesi,

⁴³ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 122-123.

⁴⁴ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 26.

⁴⁵ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 123-124.

⁴⁶ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 22.

⁴⁷ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 124.

⁴⁸ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 22.

travma sonrası büyüme kavramıyla doğrudan ilişkilidir.⁴⁹ Bu doğrultuda fıkıh dersi kapsamındaki ibadetler ve ahlaki ilkeler öğrencilerin içsel bir muhasebe yapmalarına imkân tanıyan bir zemin sunmaktadır. Birey yaşadığı kayıpların ve sarsıcı olayların ardından kendi sınırlarını fark edip hayatını yeniden anlamlandırma ihtiyacı hissetmektedir. Nitekim Jung ve Han'ın deprem yaşamış bireylerin travma sonrası büyüme deneyimlerini incelediği nitel araştırma derlemesinde, deprem mağdurlarının yaşadıkları travmatik olayı bilişsel ve duygusal bir çabayla anlamlandırma sürecine girdikleri, bu süreçte varoluşlarını sorgulayarak yaşam önceliklerini yeniden belirledikleri ve zorluklarla mücadele ederek içsel güçlerini keşfettikleri tespit edilmiştir. Araştırmacılar bu süreci benlik algısındaki değişim olarak kavramsallaştırmış ve travmatik deneyimin yalnızca olumsuz bir yaşantı olmayıp hayatta olmanın kıymetini hatırlatan bir dönüşüm fırsatına dönüşebildiğini ortaya koymuşlardır.⁵⁰ Özellikle inanç bağlamında yapılan bu içsel değerlendirmeler travmanın yıkıcı etkilerini onarıcı bir manevi olgunlaşma sürecine çevirebilir. Öğrenciler fihi hükümleri ve bu hükümlerin arkasındaki hikmetleri kavradıkça karşılaştıkları zorluklar karşısında duygularını ve davranışlarını ilahi rızaya uygun bir biçimde yeniden düzenleme fırsatı bulabilir. Böylece kendine uyarılma becerisi sadece bilişsel bir farkındalık düzeyinde kalmaz aynı zamanda öğrencinin psikolojik sağlamlığını artıran bir eyleme dönüşebilir.

2.1.2. Sosyal Yaşam Becerilerinin Deprem Sonrası İyileşmeye Katkısı

Ortak Metin'de sosyal yaşam becerileri, kişinin toplumsal hayata etkin olarak katılabilmek ve günlük hayatta karşılaştığı problemlerin üstesinden gelebilmek için kullandığı becerileri ifade etmektedir ve bu açıdan kişinin toplumsal yönü ile ilişkilidir. Modelde iletişim, iş birliği ve sosyal farkındalık olmak üzere üç sosyal yaşam becerisi tanımlanmıştır.⁵¹

a. İletişim Becerisi

Ortak Metin'de iletişim becerisi, duygu, düşünce veya bilgilerin sözlü ya da sözsüz olarak başkalarına iletilmesini ifade etmektedir.⁵² Fıkıh Dersi Öğretim Programı'nın birinci ve üçüncü ünitelerinde bu beceri programlar arası bileşen olarak yer almaktadır.⁵³ Programda öğrenme uygulamaları kapsamında "zıt panel tekniği kullanılabilir" ifadesiyle tartışma ve iletişim becerilerinin geliştirilmesine yönelik somut yöntem önerilmektedir.⁵⁴ Deprem sonrası süreçte iletişim becerisi, travmatik deneyimlerin paylaşılması ve sosyal destek ağlarının güçlendirilmesi açısından oldukça önemlidir. İletişim becerisinin süreç bileşenleri arasında

⁴⁹ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 124.

⁵⁰ Hyun-Ok Jung - Seung-Woo Han, "Post-Traumatic Growth of People Who Have Experienced Earthquakes: Qualitative Research Systematic Literature Review", *Frontiers in Psychiatry* 13/1070681 (2023), 8-9.

⁵¹ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 35.

⁵² Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 125.

⁵³ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 11, 22.

⁵⁴ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 12.

yer alan başkalarını etkin şekilde dinlemek ve duygu ve düşünceleri ifade etmek alt boyutları, travma sonrası iyileşme sürecinin temel dinamiklerini oluşturabilir.⁵⁵ Bu bağlamda öğrencilerin yaşadıkları travmatik kayıpları anlamlandırma sürecinde ölüm, kaza ve kader gibi hassas konuları öğretmenleri ve akranlarıyla tartışabilmeleri içsel gerilimlerini hafifletici bir rol oynayabilir. Karşılıklı saygıya dayalı bir iletişim zemini kurmak travma mağduru gençlerin yalnızlık hissini azaltarak duygu paylaşımını kolaylaştırır ve manevi bir sığınak bulmalarına yardımcı olabilir.

b. İş Birliği Becerisi

Fıkıh Dersi Öğretim Programı'nın birinci ünitesinde iş birliği becerisi programlar arası bileşen olarak belirlenmiştir.⁵⁶ Ortak Metin'de iş birliği becerisinin süreç bileşenleri arasında sosyal etkileşimlerle elde edilen çıktılar eyleme dönüştürmek yer almaktadır. Bu süreç bileşeninin göstergeleri arasında çıktılara dayalı olarak belirlediği eylem planını uygular ve ortaya çıkan eylemlerin sonuçlarını değerlendirir ifadeleri bulunmaktadır.⁵⁷ Bilindiği üzere deprem sonrası toplumsal iyileşme süreci, büyük ölçüde toplumsal dayanışma ve iş birliğine bağlıdır. Fıkıh dersinde ele alınan zekât ibadeti, toplumsal dayanışmanın fıkhi temelleri olarak iş birliği becerisini desteklemektedir. Programda zekât ile ilgili hükümlerin sentezlenmesi öğrenme çıktısı olarak belirlenmiş ve yardımseverlik değeri bu üniteyle ilişkilendirilmiştir.⁵⁸ Öğretim programında yer alan ibadet ve ahlak konularının öğrencilerin küçük gruplar halinde afet yardımlaşma senaryoları kurgulamalarına veya okul içi destek kampanyaları düzenlemelerine fırsat tanıyacak şekilde işlenmesi bu iş birliği becerisini güçlendirecektir. Ortak bir gaye etrafında birleşerek sorunlara pratik çözüm yolları aramak gençlerin afet durumlarında inisiyatif alabilen ve omuz omuza çalışabilen bireyler olarak yetişmelerine doğrudan katkı sunabilir. Bu tespiti destekler nitelikte Jung ve Han'ın sistematik derlemesinde de deprem mağdurlarının travma sonrası büyüme sürecinde kişilerarası ilişkilerinde köklü bir dönüşüm yaşadıkları, başkalarına yönelik önyargılarının azaldığı, aile ve meslektaşlarıyla dayanışma duygularının güçlendiği ve topluluk içi yardımlaşma bilincinin belirgin biçimde arttığı ortaya konmuştur. Araştırmacılar bu değişimi, paylaşılan acı deneyiminin insanları birbirine yakınlaştırması ve toplumsal dayanışma ağlarını güçlendirmesi olarak yorumlamışlardır.⁵⁹

c. Sosyal Farkındalık Becerisi

Ortak Metin'de sosyal farkındalık becerisi, farklı geçmiş, kültür ve şartlardan gelen kişiler de dâhil olmak üzere başkalarının bakış açılarını anlama ve onlarla hemhâl olmayı ifade

⁵⁵ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 125.

⁵⁶ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 11.

⁵⁷ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 127.

⁵⁸ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 22.

⁵⁹ Jung - Han, "Post-Traumatic Growth of People Who Have Experienced Earthquakes", 9.

etmektedir.⁶⁰ Fıkıh Dersi Öğretim Programı'nın üçüncü ünitesinde bu beceriye yer verilmektedir.⁶¹ Sosyal farkındalık becerisinin süreç bileşenleri arasında başkalarının duygularını, düşüncelerini ve bakış açılarını anlamak ve toplumsal normlar hakkında bir anlayış geliştirmek yer almaktadır.⁶² Bu bağlamda deprem, toplumun tüm kesimlerini etkileyen ve farklı grupların acılarının ortaklaştığı bir deneyimdir. Sosyal farkındalık becerisinin göstergelerinden okulunun, yaşadığı toplumun veya dünyanın bir sorununu keşfeder ve topluma olumlu katkıda bulunmak için çabalar ifadeleri, deprem sonrası toplumsal duyarlılık ve dayanışma açısından doğrudan ilişkilidir.⁶³ Nitekim deprem korkusu ve başa çıkma stratejileri üzerine yapılan güncel bir araştırma, sosyal destek arama davranışının diğer başa çıkma stratejilerine kıyasla en sık kullanılan yöntem olduğunu ve sosyal desteğin deprem korkusunu azaltmada anlamlı bir faktör olduğunu ortaya koymuştur.⁶⁴ Bu bulguyu tamamlayıcı nitelikte Gökçay ve arkadaşlarının araştırmasında da kadın katılımcıların deprem risk algısı, dini yönelim ve manevi iyi oluş puanlarının erkeklere kıyasla anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır. Araştırmacılar bu farklılığı, toplumun kadına yüklediği koruyucu ve bakım verici rollerin afet durumlarında daha yüksek sorumluluk ve duyarlılık düzeyi oluşturmasıyla ilişkilendirmiştir. Bu sonuç, fıkıh derslerinde sosyal farkındalık becerisinin geliştirilmesinde cinsiyet duyarlılığının da gözetilmesi gerektiğine işaret etmektedir.⁶⁵

Fıkıh ilminin merkezinde yer alan kul hakkı, yetimlerin gözetilmesi ve dezavantajlı grupların korunması gibi prensipler öğrencilerin toplumsal acılara karşı empati geliştirmelerini sağlayabilir. Afet sonrasında toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaç duyduğu maddi ve manevi desteği fark edebilmek merhamet duygusunu eyleme dönüştürmenin ilk adımındır. Dolayısıyla derslerde işlenen fıkhi meselelerin salt teorik bir bilgi yığını olarak kalmayıp güncel afet gerçekliğiyle bağdaştırılması gençlerin çevrelerindeki sessiz çığlıkları duyabilen duyarlı birer fert olmalarını temin edebilecektir.

2.1.3. Ortak/Birleşik Becerilerin Deprem Sonrası İyileşmeye Katkısı

Ortak Metin'de tanımlanan ortak/birleşik beceriler, benlik becerileri ve sosyal yaşam becerileri ile sosyal-duygusal öğrenme becerilerinin yapısını oluşturmakta ayrıca benlik becerileri ile sosyal yaşam becerilerinin kesişim noktasında yer almaktadır. Bu sayede birey, becerilerin hem kişisel hem de toplumsal yönünden beslenmektedir. Modelde uyum, esneklik

⁶⁰ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 127.

⁶¹ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 22.

⁶² Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 127-128.

⁶³ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 128.

⁶⁴ Galip Usta vd., "Deprem Korkusu ve Kullanılan Başa Çıkma Stratejileri ile İlişkili Faktörlerin İncelenmesi", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 15/1 (2024), 755.

⁶⁵ Gönül Gökçay vd., "The Relationship between Earthquake Risk Perceptions, Religious Orientation, Spiritual Well-Being in Individuals with and without Earthquake Experience: A Cross-Sectional Study", *Scientific Reports* 14/5928 (2024), 8-10.

ve sorumlu karar verme olmak üzere üç ortak/birleşik beceri tanımlanmaktadır.⁶⁶ Bunlardan uyum becerisi, Ortak Metin’de hem benlik hem de çevreyle dengeli bir ilişki kurulup bu ilişkinin sürdürülebilmesini ifade etmektedir.⁶⁷ Deprem sonrası süreçte bireyler, fiziksel çevrelerindeki köklü değişikliklere uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Fıkıh dersinde öğrencilerin fıkıh ilminin temel ilkeleri ile güncel konuları ilişkilendirmeleri beklenmekte ve bu süreç uyum becerisinin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’nde sosyal-duygusal öğrenme becerileri, ayrı bir içerik veya öğrenme çıktısı olarak değil öğretim programlarının tamamına nüfuz eden ve bu yönüyle öğretim programında yer alan diğer becerilerin gelişimini destekleyen bir beceri seti olarak işlev görmektedir.⁶⁸ Fıkıh Dersi Öğretim Programı’nda da bu yaklaşım benimsenmiş; değerler, eğilimler, sosyal-duygusal öğrenme ve okuryazarlık becerileri öğrenme-öğretme uygulamalarının bir parçası olduğu ve içeriğe dâhil edildiği için kanıtlar bölümünde bunlara ilişkin doğrudan ölçme ve değerlendirme araç ve yöntemlerine yer verilmemiştir.⁶⁹

Fıkıh Dersi Öğretim Programı’nda sosyal-duygusal öğrenme becerileri ünitelere şu şekilde dağılmaktadır: Birinci ünite Fıkıh İlmi ve Tarihinde kendini tanıma, iletişim ve iş birliği becerileri; üçüncü ünite İbadetlerde kendini tanıma, kendine uyarılama, iletişim ve sosyal farkındalık becerileri; dördüncü ünite Sosyal ve Ekonomik Hayatta kendini düzenleme becerisi yer almaktadır.⁷⁰ Ortak Metin’de vurgulandığı üzere sosyal-duygusal öğrenme becerileri, sürdürülebilir olması için tüm eğitim kademelerinde sarmal bir yapıda geliştirilmektedir. Nitekim bu beceriler yaşantılar yoluyla öğrenilebilir, öğretiler, gelişebilir ve değişebilir yapıdadır. Bu dinamik yapı, deprem gibi toplumsal travmalar karşısında eğitimin iyileştirici ve destekleyici işlevini ön plana çıkarmaktadır. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni ve Fıkıh Dersi Öğretim Programı’nda yer alan sosyal-duygusal öğrenme becerileri, deprem sonrası travma ile başa çıkma sürecinde önemli katkılar sunma potansiyeline sahiptir. Ortak Metin’de belirtildiği üzere model, öğrencilerin bireysel farklılıklarına, okul ve çevrenin koşullarına, zamanın ruhuna ve geleceğin beklentilerine uyarlanabilir özelliktedir.⁷¹ Bu uyarlanabilirlik, deprem gibi olağanüstü durumlar karşısında eğitimin koruyucu ve iyileştirici işlevini hayata geçirmektedir.

Fıkıh Dersi Öğretim Programı’nın öğrenme-öğretme uygulamaları bölümünde öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal becerilerinin en üst düzeyde gelişiminin sağlanması

⁶⁶ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 35.

⁶⁷ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 128.

⁶⁸ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 34.

⁶⁹ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 8.

⁷⁰ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 11, 22, 26.

⁷¹ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 34.

ve bütüncül gelişimi desteklenmiş bireyler olarak yetiştirilmesi amaçlanmaktadır.⁷² Programın bu bütüncül yaklaşımı, sosyal-duygusal öğrenme becerilerinin fihhi konularla bütünleştirilmesi yoluyla öğrencilere hem pratik hem de manevi düzeyde başa çıkma kaynakları sunmaktadır.

2.2. Programdaki Değerlerin Deprem Bağlamında Analizi

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, değerler eğitimini müfredatın merkezine yerleştirmekte ve yetkin ve erdemli insan yetiştirmeyi hedeflemektedir. Ortak Metin'de yer alan temel değerler öğrencilerin ahlaki gelişimini desteklemek üzere yapılandırılmıştır. Bu başlık altında, Fıkıh dersi öğretim programında yer alan duyarlılık, merhamet, sabır, sorumluluk ve yardımseverlik değerlerinin deprem bağlamında ve deprem sonrası travmayla başa çıkma sürecinde nasıl işlevselleştirilebileceği analiz edilmektedir. Analizde depremle daha yakın ilişkisi olduğu söylenebilecek duyarlılık, sabır, sorumluluk, yardımseverlik ve merhamet değerleri üzerinde durulmaktadır.

2.2.1. Duyarlılık

Duyarlılık değeri Ortak Metin'de deprem ve afet eğitimiyle doğrudan ilişkilendirilen en kapsamlı değer olarak öne çıkmaktadır. Bu değer bireyin kendisine, içinde yaşadığı topluma, kültürel zenginliklere ve tüm varlıklara değer vermesini hedefler. Aynı zamanda sürdürülebilirliği önemsemeyi ve afetlere karşı hazırlıklı olmayı da kapsamaktadır. Görüldüğü üzere duyarlılık değerinin tanımı açıkça afetlere karşı hazırlık boyutunu içermekte ve bu yönüyle deprem eğitimi için doğrudan bir çerçeve sunmaktadır. Ortak Metin'de duyarlılık değerinin üç eylem boyutu tanımlanmıştır. Bunlar kendine ve başkalarına değer vermek, çevreye ve canlılara değer vermek ve afet bilincine sahip olmaktır. Bu son boyut deprem eğitimi için kritik öneme sahip altı eylem göstergesi barındırmaktadır.⁷³ Bunların ilki afet ve acil durumların her an her yerde gerçekleşebileceğini bilmektir. İkincisi afet ve acil durumların neden olduğu riskleri ve bu riskleri azaltmak için alınabilecek önlemleri kavramaktır. Üçüncüsü afet öncesi, afet esnası ve sonrasında yapılması gerekenlerin farkında olmaktır. Dördüncüsü afetlerin neden olduğu stres ve kaygıyı yönetmeye yönelik çalışmalar yapmaktır. Beşincisi afet durumlarında ulaşabildiği insanlara ve diğer canlılara yardımcı olmaktır. Altıncısı ise afet sonrası toplumsal dayanışmaya katkıda bulunmaktır.

Ancak Fıkıh dersi öğretim programı incelendiğinde, duyarlılık değerinin afet bilinci boyutunun programın açık kazanımlarına veya içerik çerçevesine yansıtılmadığı görülmektedir. Program, üçüncü ünite de sosyal farkındalık becerisini ve sosyal-duygusal öğrenme hedeflerini içermesine rağmen, bu becerilerin deprem hazırlığı veya afet bilinciyle doğrudan ilişkilendirilmediği tespit edilmiştir.⁷⁴ Bu durum, Ortak Metin'in sunduğu kapsamlı

⁷² Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 8.

⁷³ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 135.

⁷⁴ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 22.

afet eğitimi çerçevesinin fıkıh dersine aktarılmasında bir boşluk olduğunu ortaya koymaktadır. Duyarlılık değerinin deprem bağlamında işlevselleştirilmesi için zekât ve sadaka konularının işlendiği üçüncü ünite, afet mağdurlarına yardım etme ve toplumsal dayanışma boyutlarının vurgulanması önerilebilir. Benzer şekilde, dördüncü ünite, ele alınan sosyal ve ekonomik hayat konuları, afet sonrası toplumsal yardımlaşma ve dayanışma örnekleriyle zenginleştirilebilir.

2.2.2. Sabır

Sabır değeri, Fıkıh dersi öğretim programının üçüncü ünitesinde oruç ibadeti bağlamında vurgulanan temel değerlerden biridir.⁷⁵ Ortak Metin'de sabır; zorluklara katlanmayı, zor ve kötü durumlara karşı dayanmayı, istikrarlı davranmayı, süreci yönetmeyi, sorumlulukları yerine getirmeyi; duygu, düşünce ve eylemleri kontrol etmeyi kapsayan bir değer olarak tanımlanmaktadır. Sabır değerinin eylem boyutları incelendiğinde, deprem sonrası psikolojik toparlanma süreciyle doğrudan ilişkilendirilebilecek unsurlar içerdiği görülmektedir. Sabırla ilgili olarak “zor ve kötü durumlara karşı dayanma” ve “olumsuz durumlar karşısında pes etmeme” ifadeleri, afet sonrası travmatik süreçte bireylerin psikolojik dirençlerini korumalarına yönelik önemli bir çerçeve sunmaktadır.⁷⁶

Yine “duygularını dengeleyerek tepkilerini yönetme”, “olumsuz durumlar karşısında metanetli davranma” ve “etkilendiği içsel ve dışsal faktörleri fark edip süreci doğru yönetme” göstergeleri deprem sonrası yaşanan stres, kaygı ve korku duygularıyla başa çıkma konusunda oldukça destekleyicidir. Nitekim Kahramanmaraş depremi mağdurları üzerinde yapılan güncel bir araştırma, pozitif dini başa çıkma stratejilerini kullanan bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin anlamlı şekilde arttığını ortaya koyarak bu değerlerin koruyucu işlevini doğrulamaktadır.⁷⁷ Gökçay ve arkadaşlarının deprem deneyimi olan ve olmayan 604 üniversite öğrencisiyle gerçekleştirdiği kesitsel araştırmada da deprem yaşamış bireylerin dini yönelim ve manevi iyi oluş puanlarının deprem yaşamamış bireylere kıyasla anlamlı düzeyde yüksek olduğu ve dini yönelim ile manevi iyi oluşun birlikte deprem risk algısındaki varyansın %13,5'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, dini değerlerin ve manevi iyi oluşun deprem sonrası süreçte salt psikolojik bir teselli olmaktan öte bireylerin risk farkındalığını ve dayanıklılığını şekillendiren işlevsel bir kaynak olduğunu desteklemektedir.⁷⁸

Fıkıh programına bakıldığında oruç konusu işlenirken, öğrencilerin oruç tutarken yaşadıklarını ve hissettiklerini gözden geçirmesi istenmekte ve oruç ibadetinin insanı düşünce, duygu ve davranışlarında kontrollü olma yönünden geliştirdiğini fark etmeleri

⁷⁵ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 24.

⁷⁶ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 141.

⁷⁷ Muharrem Aka, “Kahramanmaraş Depremi Sonrası Travmatik Belirtiler, Dini Başa Çıkma ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/2 (2024), 971-972.

⁷⁸ Gökçay vd., “The Relationship between Earthquake Risk Perceptions, Religious Orientation, Spiritual Well-Being”, 6-8.

hedeflenmektedir.⁷⁹ Aslında sabır değerinin yalnızca oruç ibadeti bağlamında değil, yaşamın zorlu dönemlerinde özellikle afet sonrası travma sürecinde duygusal kontrol ve psikolojik dayanıklılık geliştirme aracı olarak genişletilmesi daha bütüncül bir yaklaşım olacaktır.

2.2.3. Sorumluluk

Sorumluluk değeri Fıkıh dersi öğretim programının Fıkıh Hükümler ve Delilleri ünitesinde vurgulanan temel değerler arasında yer almaktadır.⁸⁰ Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni kapsamında sorumluluk kavramı oldukça geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. Bu bağlamda sorumluluk bireyin kendisine ailesine ve içinde yaşadığı topluma karşı taşıdığı görevleri eksiksiz ve zamanında yerine getirmesini ifade etmektedir. Kişinin kendi duygu düşünce ve eylemlerinin doğuracağı sonuçları kabullenmesi de bu değerın ayrılmaz bir parçasıdır. Sorumluluk değerinin deprem gerçeği bağlamındaki en önemli yönü topluma karşı görevlerini yerine getirmek eylem boyutunda kendini göstermektedir.

Söz konusu eylem boyutunda yer alan “ülkede yaşanan olağanüstü durumlarda yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerine katılır” ifadesi sorumluluk değerinin afet durumlarıyla doğrudan ilişkilendirildiğini kanıtlamaktadır.⁸¹ Deprem ve benzeri kriz anlarında bireyin sadece kendini değil çevresini de düşünerek harekete geçmesi bu değerın toplumsal yansımasıdır. Ayrıca toplumsal sorunların çözümü için yenilikçi öneriler sunma ve toplumun millî manevi değerlerini koruyup yaşatmaya istekli olma göstergeleri afet sonrası dönemin ihtiyaçlarıyla örtüşmektedir. Yıkıcı bir depremin ardından ortaya çıkan maddi ve manevi enkazın kaldırılmasında dayanışma ruhunun canlandırılması ve yeniden yapılanma faaliyetlerine aktif katılım sağlanması doğrudan sorumluluk ahlakının bir gereğidir.

Fıkıh dersi öğretim programına bakıldığında sorumluluk değerinin özellikle ikinci ünite de ele alındığı ve aldığı görevleri yerine getirirken özverili davranma çerçevesinde işlendiği göze çarpmaktadır.⁸² Ne var ki bu konunun afet anlarındaki toplumsal yükümlülüklerle yeterince ve açık bir biçimde ilişkilendirilmediği bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Öğretim programında fıkıh hükümlerin delilleri ve yöntemleri konusu işlenirken kriz ve afet anlarında fıkıh karar alma süreçlerinin nasıl şekillendiğine dair güncel örnekler metne dâhil edilebilir. Zaruret halleri ruhsatlar ve can güvenliğinin korunması gibi fıkıhın temel gayelerinin deprem gerçeği üzerinden somutlaştırılması öğrencilerin kriz anlarında sorumluluk bilinciyle hareket etme kapasitelerini ciddi anlamda artıracaktır. Böylece dersin teorik yapısı günlük hayatın zorlu pratikleriyle uyumlu bir hal kazanacaktır.

⁷⁹ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 22.

⁸⁰ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 24.

⁸¹ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 143.

⁸² Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 18-19.

2.2.4. Yardımseverlik

Ortak Metin'de yardımseverlik kavramı oldukça kapsamlı bir değer olarak ele alınmaktadır. Bu değer insanlara ve canlılara duyarlı olmayı, onları sevmeyi, onlara merhamet etmeyi, cömertliği, dayanışmayı, fedakârlık yapmayı ve iyiliksever olmayı içermektedir.⁸³ Yardımseverlik değerinin eylem boyutlarına bakıldığında bunların deprem sonrası yardım ve dayanışma faaliyetleriyle doğrudan ilişkilendirilebilecek bir yapıda olduğu görülmektedir. Örneğin cömert olmak alt boyutunda yer alan ifadeler son derece dikkat çekicidir. İmkânları ölçüsünde maddi varlıklarını ihtiyaç sahipleriyle paylaşma ve sahip olduğu bilgi, deneyim, eşya veya mali kaynaklar gibi değerleri başkalarına sunma eylemleri afet mağdurlarına yönelik maddi destek faaliyetlerinin dinî temelleriyle tam bir uyum içindedir. Dayanışma ve fedakârlık göstermek boyutunda ise yardıma muhtaç insanların duygularını anlamaya çalışma eylemi öne çıkmaktadır. Ayrıca insan ve topluma katkıda bulunmak için zaman ayırma ile hastaların, yaşlıların ve özel gereksinimli kişilerin ihtiyaçlarına öncelik verme göstergeleri de bu değerın bir parçasıdır. Tüm bu göstergeler yıkıcı bir depremin ardından mağdurların hissettiği psikolojik ve fiziksel ihtiyaçlara yönelik derin bir toplumsal duyarlılığı yansıtmaktadır.

Yardımseverlik değeri Fıkıh dersi öğretim programının özellikle üçüncü ünitesinde yer alan zekât ibadeti kapsamında işlenen temel bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Fıkıh programında zekât konusu işlenirken bu ibadetin bireysel, toplumsal ve ekonomik yönden pek çok faydasının bulunduğu vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda zekâtın toplumdaki yoksulluk problemini çözme yollarından biri olduğu açıkça belirtilmektedir. Bunlara ek olarak zekât vererek kişilerin çevresindeki ihtiyaç sahiplerinin duygu ve düşüncelerini derinden hissetmesine imkân sağlandığına da değinilmektedir.⁸⁴ Mevcut olan bu içerik deprem sonrası acil yardım ve rehabilitasyon faaliyetleriyle çok daha somut bir hale getirilebilecek güçlü bir potansiyel taşımaktadır. Bu potansiyeli hayata geçirmek için müfredatın uygulamasında bazı zenginleştirmeler yapılabilir. Örneğin zekât fonlarının acil afet durumlarında nasıl ve hangi yollarla kullanılacağı detaylandırılabilir. Ayrıca afet mağdurlarına yönelik sadaka ve infak uygulamalarının fıkhi boyutları ders içeriklerine dahil edilerek öğrencilerin teorik bilgileri gerçek hayatın kriz anlarıyla harmanlaması sağlanabilir. Bu önerinin gerçekçi bir zemine oturduğu, güncel saha araştırmalarıyla da teyit edilmektedir. Güler ve Kızılgeçit'in 6 Şubat depremlerinin ardından Z kuşağı gençlerin yardımseverlik tutumlarını fenomenolojik desenle incelediği çalışmada, katılımcıların bir kısmının yardım etme davranışını doğrudan dini inançlarıyla ilişkilendirdiği ve tamamının inançlarının davranışlarını yönlendirmede olumlu bir etkisi olduğunu ifade ettiği tespit edilmiştir. Bu bulgu, fıkıh derslerindeki zekât ve sadaka

⁸³ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 147.

⁸⁴ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 24.

içeriklerinin gençlerin yardımseverlik değerini besleyen somut bir motivasyon kaynağı olabileceğini göstermektedir.⁸⁵

2.2.5. Merhamet

Merhamet değeri, Ortak Metin'de insanlara ve diğer canlılara karşı vicdanlı, şefkatli, sevgi dolu, duyarlı ve sorumlu olmayı kapsayan bir değer olarak tanımlanmaktadır. Bu değerın eylem boyutları incelendiğinde, deprem sonrası psikolojik destek ve travma iyileşmesi süreçleriyle ilişkilendirilebilecek önemli unsurlar içerdiği görülmektedir. Şefkatli olmak boyutundaki acı çekenlere karşı hassas olma ve onlara yardım etme isteği gösterme, yardıma muhtaç kişilere sabırlı ve anlayışlı davranma ve herkesin hata yapabileceğini kabul etme göstergeleri, deprem mağdurlarına yönelik empatik yaklaşımın temellerini oluşturmaktadır.⁸⁶ Özellikle afet sonrası yaşanan kayıp ve yas süreçlerinde, merhametin şefkat ve anlayış boyutları önemli bir işlev üstlenmektedir.

Fıkıh dersi öğretim programında merhamet değeri, üçüncü ünite de empati eğilimi çerçevesinde işlenmektedir. Program, zekât konusunda öğrencilerin çevrelerindeki ihtiyaç sahiplerinin duygu ve düşüncelerini hissetmelerini sağlayacak etkinlikler öngörmektedir.⁸⁷ Bu yaklaşım, deprem mağdurlarının yaşadığı travma ve kayıp deneyimlerini anlama ve onlara şefkatle yaklaşma konusunda yardımcı olabilir. Özellikle dördüncü ünite de ele alınan aile hukuku konularında, deprem sonrası aile kayıpları ve yas süreçlerine dinî yönden nasıl yaklaşılacağına dair içerikler eklenebilir.

Fıkıh dersi öğretim programında yer alan değerlerin deprem bağlamında analizi, programın güçlü bir potansiyel taşıdığını ancak bu potansiyelin deprem eğitimi içeriğiyle yeterince desteklenmediğini ortaya koymaktadır. Ortak Metin'de duyarlılık değeri altında ayrıntılı olarak tanımlanan afet bilinci boyutu, programın kazanımlarına ve öğrenme-öğretme uygulamalarıyla ilişkilendirilmemiştir. Sabır, sorumluluk, yardımseverlik ve merhamet değerleri ise deprem sonrası psikolojik toparlanma ve toplumsal dayanışma süreçleriyle ilişkilendirilebilir nitelikte olmakla birlikte, bu ilişkilendirme programda açık bir şekilde yapılmamıştır. Türkiye'nin deprem gerçekliği göz önüne alındığında, bu değerlerin deprem hazırlığı ve travma sonrası başa çıkma bağlamında somutlaştırılması büyük önem taşımaktadır.

3. Sonuç

Bu araştırma, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programını, sosyal-duygusal öğrenme becerileri ve değerler eğitimi çerçevesinde deprem gerçeği ve travmayla başa çıkma sürecine katkısı açısından incelemiştir.

⁸⁵ Ümran Güler - Muhammed Kızılgeçit, "6 Şubat Depremleri Sonrası Z Kuşağında Yardımseverlik ve Din", *Değerler Eğitimi Dergisi* 23/50 (Aralık 2025), 436, 438.

⁸⁶ Millî Eğitim Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*, 139.

⁸⁷ Millî Eğitim Bakanlığı, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*, 22.

Doküman analizi yoluyla elde edilen bulgular, programın bu bağlamda önemli bir potansiyel taşıdığını, ancak söz konusu potansiyelin deprem eğitimi boyutuyla yeterince somutlaştırılmadığını ortaya koymaktadır.

Araştırma bulguları, Fıkıh Dersi Öğretim Programında yer alan sosyal-duygusal öğrenme becerilerinin deprem sonrası psikolojik iyileşme sürecine çeşitli düzeylerde katkı sunabilecek nitelikte olduğunu göstermektedir. Benlik becerileri kapsamında kendini tanıma (öz farkındalık), kendini düzenleme (öz düzenleme) ve kendine uyarılama (öz yansıtma) becerileri; bireyin travma sonrası duygusal tepkilerini fark etmesi, dürtülerini kontrol etmesi ve yaşadığı deneyimi anlamlandırarak yeniden yapılanma sürecine dâhil olabilmesi açısından işlevsel bir zemin sunmaktadır. Sosyal yaşam becerileri arasında yer alan iletişim, iş birliği ve sosyal farkındalık becerileri ise travmatik deneyimlerin paylaşılması, toplumsal dayanışma ağlarının güçlendirilmesi ve afet mağdurlarına yönelik empatik duyarlılığın geliştirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu becerilerin programda sarmal bir yapıda ve alan becerileriyle harmanlanarak ele alınması, fıkıh derslerinin salt dinî bilgi aktarımının ötesinde öğrencilerin psikolojik dayanıklılığını güçlendiren bir işlev üstlenebileceğine işaret etmektedir.

Değerler eğitimi boyutunda ise programda yer alan duyarlılık, sabır, sorumluluk, yardımseverlik ve merhamet değerlerinin deprem sonrası psikolojik toparlanma ve toplumsal dayanışma süreçleriyle doğrudan ilişkilendirilebilir nitelikte olduğu tespit edilmiştir. Özellikle sabır değerinin zorluklara katlanma, duygusal dengeyi koruma ve olumsuz koşullar karşısında metanet gösterme boyutları, literatürdeki olumlu dini başa çıkma stratejileriyle belirgin bir örtüşme sergilemektedir. Zekât ve sadaka konularının toplumsal dayanışmayı güçlendiren yapısı, oruç ibadetinin öz düzenleme becerisini destekleyen işlevi ve tevekkül kavramının bireyin anlam arayışına cevap veren niteliği, fıkıh derslerinin deprem travmasıyla başa çıkma sürecinde koruyucu bir rol üstlenebileceğini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte araştırma, programın bazı sınırlılıklarını da ortaya koymuştur. Ortak Metin’de duyarlılık değeri altında tanımlanan afet ve acil durumların neden olduğu riskleri kavrama, afet öncesi ve sonrasında yapılması gerekenlerin farkında olma, afetlerin neden olduğu stres ve kaygıyı yönetme gibi göstergeler içeren afet bilincine sahip olma boyutu, Fıkıh Dersi Öğretim Programı’nın öğrenme-öğretme uygulamalarına yansıtılmamıştır. Bu durum, Ortak Metin’in sunduğu afet eğitimi çerçevesiyle dersin programı arasında tam bir uyum olmadığını göstermektedir. Ayrıca sabır, sorumluluk, yardımseverlik ve merhamet değerlerinin deprem sonrası başa çıkma süreciyle ilişkilendirilmesi, büyük ölçüde öğretmenin inisiyatifine bırakılmış görünmektedir.

Araştırma bulguları doğrultusunda, öncelikle Fıkıh Dersi Öğretim Programına afet fıkıh konularının müstakil bir içerik alanı olarak dâhil edilmesi önerilmektedir. Zaruret halleri, ruhsatlar, can güvenliğinin korunması ve kriz anlarında fikhî karar alma süreçleri gibi konuların deprem gerçeği üzerinden somutlaştırılması, öğrencilerin hem fikhî bilgi

düzeylerini geliştirecek hem de kriz durumlarında sorumluluk bilinciyle hareket etme kapasitelerini güçlendirecektir. Ayrıca Ortak Metin’de tanımlanan afet bilinci göstergelerinin Fıkıh Dersi Öğretim Programının kazanımlarına ve öğrenme-öğretme uygulamalarına açık biçimde yansıtılması gerekli görünmektedir. Bu bağlamda özellikle zekât ve sadaka konularının işlendiği bölümlerde afet mağdurlarına yardım etme, zekât fonlarının acil afet durumlarında kullanım imkânları ve toplumsal dayanışmanın farklı boyutları somut örneklerle desteklenebilir. Bunun yanında, fıkıh öğretmenlerinin deprem travması, psikolojik sağlık ve dinî başa çıkma mekanizmaları konusunda hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi önem taşımaktadır. Nitekim yapılan araştırmalar, depremzedelerin psikiyatrik ve psikolojik tedavinin yanı sıra manevi danışmanlık hizmetlerine de yüksek düzeyde ihtiyaç duyduklarını, bu hizmetlerin dini sorgulama ve kırılmaların çözümüne önemli katkılar sağladığını ve bireylerin moral ile motivasyonlarını artırdığını göstermektedir.⁸⁸ Böylece öğretmenlerin, depremi ilahî bir cezalandırma olarak yorumlama veya Tanrı’ya yönelik öfke geliştirme gibi olumsuz dinî başa çıkma biçimlerini beslemeyen, aksine öğrencinin anlam dünyasını sahih bir zeminde güçlendiren pedagojik yaklaşımlar benimsemeleri mümkün olabilecektir. Buna ek olarak, okul rehberlik servisleri ile fıkıh öğretmenleri arasında yapılandırılmış iş birliği mekanizmalarının kurulması önerilmektedir. Bu iş birliği, özellikle deprem kuşağında yer alan bölgelerde travma belirtileri gösteren öğrencilerin erken fark edilmesine ve uygun biçimde yönlendirilmesine katkı sağlayacaktır. Son olarak, ders kitapları ile öğretim materyallerinin deprem senaryoları, afet yardımlaşma projeleri ve toplumsal dayanışma örnekleriyle desteklenmesi, ilgili değerlerin öğrenciler tarafından daha derinlikli biçimde içselleştirilmesine katkı sunacaktır.

Sonuç olarak Türkiye, büyük bir bölümü aktif fay hatları üzerinde yer alan ve deprem gerçeğiyle birlikte yaşamak durumunda olan bir ülkedir. Bu gerçeklik, eğitim sisteminin her alanında olduğu gibi din eğitiminde de afet bilincini ve psikolojik dayanıklılığı destekleyen yaklaşımların benimsenmesini zorunlu kılmaktadır. Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinin bütüncül eğitim felsefesi ve Fıkıh Dersi Öğretim Programının sosyal-duygusal öğrenme becerileri ile değerler eğitimi yapısı, bu amaca hizmet edebilecek güçlü bir altyapı sunmaktadır. Ancak bu altyapının etkin bir şekilde işlevselleştirilebilmesi, programın deprem ve afet boyutuyla açıkça ilişkilendirilmesine, öğretmenlerin bu alanda donatılmasına ve ders materyallerinin bu yönde zenginleştirilmesine bağlıdır. Böylece fıkıh dersleri, kriz anlarında psikolojik sağlamlığını koruyabilen, toplumsal dayanışma bilinci yüksek ve dini değerlerini olumlu başa çıkma kaynağına dönüştürebilen nesillerin yetiştirilmesine anlamlı bir katkı sunabilecektir. Bu araştırmanın programın uygulamadaki etkililiğini değerlendirmede göz önünde bulundurulduğunda, gelecekte fıkıh öğretmenlerinin ve öğrencilerin deneyimlerini

⁸⁸ Aybey, “Deprem Sonrası Ortaya Çıkan Problemlerin Çözümünde Manevi Danışmanlık”, 212-213.

ortaya koyan alan araştırmalarının yapılması, burada sunulan önerilerin pratikte sınanması açısından önem taşımaktadır.

Kaynakça | References

- AFAD. 6 Şubat 2023 Pazarcık-Elbistan Kahramanmaraş Depremleri Raporu. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2023.
- Aka, Muharrem. "Kahramanmaraş Depremi Sonrası Travmatik Belirtiler, Dini Başa Çıkma ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/2 (Aralık 2024), 956-975. <https://doi.org/10.18505/cuid.1516317>.
- Akkaya Türköl, Yeliz. "Türkiye'de 6 Şubat 2023 Depremine Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Dini Başa Çıkma Tarzlarına Göre Travma Sonrası Büyüme Düzeyleri". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2025), 43-71.
- Aybey, Salih. "Deprem Sonrası Ortaya Çıkan Problemlerin Çözümünde Manevi Danışmanlık (Zonguldak Örneği)". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 17 (2024), 197-223. <https://doi.org/10.53112/tudear.1455918>.
- Ayten, Ali. *Tanrı'ya Sığınmak: Dinî Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Başgöl, Şükran vd. "Examining Religious Attitudes and Mental Well-Being in Post-Earthquake Trauma". *Journal of Research Development in Nursing and Midwifery* 21/4 (2024), 24-28. <https://doi.org/10.29252/jgbfm.21.4.24>.
- Bowen, Glenn A. "Document Analysis as a Qualitative Research Method". *Qualitative Research Journal* 9/2 (2009), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>.
- Doğanay, Süleyman. "Depremzedelerin Hayatı Anlamlandırma ve Yas Süreçlerinde Dinin Rolü: Nitel Bir Araştırma". *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 6/Özel Sayı (Ekim 2023), 157-190. <https://doi.org/10.54659/ulum.1347634>.
- Doğru, Çetin. "Din Eğitiminin İmkânları Bağlamında Doğal Afetlerin Psiko-sosyal Etkileriyle Dini Başa Çıkma: Kahramanmaraş Merkezli 6 Şubat Depremleri Örneğinde Fenomenolojik Bir Çalışma". *Harran İlahiyat Dergisi* 53 (Haziran 2025), 94-124. <https://doi.org/10.30623/hij.1605707>.
- Gökçay, Gönül vd. "The Relationship between Earthquake Risk Perceptions, Religious Orientation, Spiritual Well-Being in Individuals with and without Earthquake Experience: A Cross-Sectional Study". *Scientific Reports* 14/5928 (2024), 1-13. <https://doi.org/10.1038/s41598-024-56641-x>.
- Güler, Ümran - Kızılgöçit, Muhammed. "6 Şubat Depremleri Sonrası Z Kuşağında Yardımseverlik ve Din". *Değerler Eğitimi Dergisi* 23/50 (Aralık 2025), 425-457. <https://doi.org/10.34234/ded.1755525>.
- Jung, Hyun-Ok - Han, Seung-Woo. "Post-Traumatic Growth of People Who Have Experienced Earthquakes: Qualitative Research Systematic Literature Review". *Frontiers in Psychiatry* 13/1070681 (2023), 1-12. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.1070681>.
- Karaman, Fatma. "6 Şubat 2023 Tarihli Kahramanmaraş Depremine Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Depreme İlişkin Algılarının Metaforlar Aracılığıyla İncelenmesi". *Journal of Current Debates in Social Sciences* 7/S.1 (2024), 34-50.

- Katmer, Ayşe Nur - Asıcı, Esra. “6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinden Sonra Ergenlerde Ruhsal Belirtiler ve Travma Sonrası Büyümenin İncelenmesi”. *Ege Eğitim Dergisi* 26/1 (2025), 16-32.
- Kula, Naci. “Deprem ve Dini Başa Çıkma”. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2002), 234-255.
- McConnell, Kelly M. vd. “Examining the Links between Spiritual Struggles and Symptoms of Psychopathology in a National Sample”. *Journal of Clinical Psychology* 62/12 (2006), 1469-1484. <https://doi.org/10.1002/jclp.20325>.
- Milli Eğitim Bakanlığı. *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Ders Kitabı (10. Sınıf)*. Ankara: MEB Yayınları, 2025.
- Milli Eğitim Bakanlığı. *Anadolu İmam Hatip Lisesi Fıkıh Dersi (10. Sınıf) Öğretim Programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2025.
- Milli Eğitim Bakanlığı. *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2024.
- Önen, Rahime Şule - Kızılgöçer, Muhammed. “Depremin Lise Öğrencilerinin Dinsel İnanç-Tutum-Davranış Örüntüleri Üzerindeki Etkileri: 2023 Diyarbakır Depremi Üzerine Nitel Bir Araştırma”. *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 9 (Haziran 2024), 63-98. <https://doi.org/10.59379/tdpd.1466670>.
- Pargament, Kenneth I. *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. New York: Guilford Press, 1997.
- Pargament, Kenneth I. vd. “Patterns of Positive and Negative Religious Coping with Major Life Stressors”. *Journal for the Scientific Study of Religion* 37/4 (1998), 710-724. <https://doi.org/10.2307/1388152>.
- Pratama, Dito Alif. “The Role of Religion in Dealing with Natural Disaster Trauma: A Case Study of the Survivor of Aceh's Earthquake and Tsunami in 2004”. *Empirisma: Jurnal Pemikiran dan Kebudayaan Islam* 32/2 (2023), 287-316. <https://doi.org/10.30762/empirisma.v32i2.1104>.
- Rezayat, Arash Akhavan vd. “Evaluating the Prevalence of PTSD among Children and Adolescents after Earthquakes and Floods: A Systematic Review and Meta-Analysis”. *Psychiatric Quarterly* 91/4 (Aralık 2020), 1265-1290. <https://doi.org/10.1007/s11126-020-09840-4>.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. *2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu*. Ankara: SBB, 2023.
- Temiz, Yunus Emre. “Korkunun Gölgesinde, Umudun Işığında: Deprem Korkusu ve Dindarlığın Umut Yoluyla Gelecek Beklentisine Etkisi”. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 65/1 (Aralık 2025), 94-110. <https://doi.org/10.29288/ilted.1691583>.
- Temiz, Yunus Emre. “6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerini Yaşayan Üniversite Öğrencilerinde Deprem Korkusu, Dindarlık ve Umutsuzluk İlişkisi”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2025), 92-111.
- Toman, Hasan. “Travma Sonrası, İnsan Ruhu Üzerinde Dinin Onarıcı Etkisi (2023, 6 Şubat Depremi-Malatya Depremzedeler Örneği)”. *Artuklu Akademi* 12/2 (Aralık 2025), 504-524. <https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1749296>.

- Turgut, Mehmet. “Ortaokul Öğrencilerinde Deprem ve Tanrı Algısı (Gaziantep İli Örneği)”. *Journal of Analytic Divinity* 8/2 (2024), 174-196.
- Usta, Galip vd. “Examination of Factors Associated with Earthquake Fear and Coping Strategies Used”. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 15/1-Deprem Özel Sayısı (2024), 746-763. <https://doi.org/10.54688/ayd.1387250>.
- Yağlı Soykan, Nurdan. “Doğal Afet Sonrası Travma, Yas ve Dini Başa Çıkma: Kahramanmaraş Depremi Üzerine Nitel Bir Araştırma”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2024), 511-552.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011.